

شیوه های ترغیب دانش آموزان به مطالعه

فرح لقا قادرزاده صوفی^۱، فاطمه احمدی^۲، سمانه حسین پور^۳، آمنه سلطان نام^۴

۱- کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

۲- کارشناسی علوم تربیتی

۳- کارشناسی آموزش ابتدایی

۴- کارشناسی آموزش ابتدایی

چکیده :

در جوامع سنتی و توسعه نیافته، به دلیل حاکمیت فرهنگ گفتاری بر نوشتاری، نرخ کتابخوانی پایین بوده است. در جوامع جدید، فرهنگ نوشتاری به دلیل امتیازات فراوانش، بر فرهنگ گفتاری برتری یافته است. فرهنگ گفتاری، از تعریف واقعیات و اعمال نظر انتقال دهندگان پیام مصون، نبوده استدر ضمن، در طول زمان امکان ثبت و ضبط موضوعات وجود نداشته است. در حالی که با توسعه فرهنگ کتابت و خواندن، این محدودیت از بین رفته و همه چیز به صورت ثبت شده قابل رجوع است. بنابراین، حرکت از فرهنگ گفتاری به فرهنگ نوشتاری، یکی از دستاوردهای کتاب و اختراع خط نوشتار بوده است. کتاب دریچه‌ای است به سوی جهان شگفت‌انگیز علم و معرفت و مطالعه راهی است بسیار ساده و عملی برای پرورش استعدادهای خداداد انسان و آموزش علوم و فنون که او را در مسیر رشد و تکامل راهنمایی کند. اگر مطالعه برای انسان به صورت وظیفه جلوه‌گر شود، رغبت به مطالعه هم کم‌تر می‌شود. در حالی که با برانگیختن حس کنجکاوی، چه بسا شخص با حوصله‌ی فراوان آن را پی‌گیری کند و به آن اهمیت دهد .

کلمات کلیدی : دستاورد ، مطالعه ، کتاب ، فرهنگ ، علم

مقدمه :

کتاب یکی از مهمترین ابزارهای فرهنگی است که در طول قرنهای متمادی ، همواره عامل مهمی در تضمین رشد و پویایی جوامع بشری بوده و با وجود رشد روز افزون رسانه ها و ابزارهای پیشرفته دیگر ، همچنان جایگاه خاص و یگانه خود را حفظ کرده است .

میزان توجه به کتاب و کتابخوانی ، نشانگر رشد فرهنگی و ملی هر کشور است و امروز تعداد کتابها و نشریه های منتشر شده هر کشور در طول سال ، کتابخانه ها ، کتابخوانها ، نویسندگان ، مترجمان و ناشران به عنوان معیارهای اساسی و محکم توسعه یافتگی کشورها مورد استفاده قرار می گیرد .

همچنین بی توجهی به کتاب و کتابخوانی ، یک بیماری فرهنگی و اجتماعی به حساب می آید که ناشی از فراگیر نشدن فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در بین اقشار گوناگون مردم یک جامعه است و می تواند در دراز مدت ، ضربه های جبران ناپذیری بر پیکره فرهنگ کشور وارد کند .

بنابراین گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی ، توسعه کتابخانه ها ، چاپ و انتشار کتاب و شیوه بهره گیری از این ابزار بی رقیب فرهنگی ، ضرورت رشد و تعالی جامعه است و در این میان ، ایجاد رغبت و عادت به مطالعه و کتابخوانی در بین کودکان و نوجوانان از اهمیت ویژه ای برخوردار است . وظیفه ما مربیان ایجاب می کند که برای آگاه کردن نوجوانان و جوانان این مرز و بوم همت گماریم و با تشویق آنها به خواندن مطالبی که در جهت سعادت و پیشرفتشان مؤثر است ، زمینه رشد علمی ، فرهنگی آنان را فراهم کنیم .

نگاهی گذرا به علت موفقیت کشورهای پیشرفته جهان ، مبین این واقعیت است که بخش عظیمی از این موفقیتها مرهون توجه به نسل نوجوان و جوان آن کشورها و سرمایه گذاری در جهت رشد و شکوفایی استعدادهای آنها بوده است ؛ زیرا کودکان و نوجوانان همیشه به عنوان عظیمترین سرمایه ها ذخایر معنوی کشور مطرح هستند .

برهمن اساس و با عنایت به جوان بودن جمعیت کشورها آموزش دادن و آگاهی بخشیدن به چند میلیون کودک ، نوجوان و جوان این مرز و بوم ، یکی از شالوده های اساسی در تحقق توسعه همه جانبه کشور سرافراز ایران گامی در جهت پیشبرد هدفهای والای نظام مقدس اسلامی است .

باید اعتراف کنیم که رواج کتاب و کتابخوانی در میان ملت ما که خود یکی از مشعلداران فرهنگ کتاب است که از چنین ملتی انتظار می رود و این پدیده نیز مانند بیشتر پدیده های ناگوار در کشور ما نتیجه فرمانروایی پادشاهان و فرمانروایان ظالم و بی فرهنگ و بی سواد بر این کشور ، در دویست سال گذشته است .

انسان موجودی کمال گراست و با سکون و کوت سازگاری ندارد. او همیشه به دنبال راهی است که یک قدم پیش گذارد و گره ای از مشکلات خود بگشاید بنابراین او برای پیشرفت در عرصه های زندگی، احتیاج به شناخت نسبتاً کاملی از خود و جامعه دارد و باید با گذشته و آینده ارتباط برقرار کند.

آیین مقدس اسلام، درباره فراگیری علم و دانش، سفارش فراوان نموده و آن را عاملی برای رشد، پویایی و تعالی جامعه برشمرده است.

خداوند متعال در آیه ۱۱ سوره مجادله می فرماید: خداوند کسانی از شما را که ایمان آورده اند و افرادی را که دانش بهره گرفته اند به درجات برتر می رساند.

همچنین از دیدگاه قرآن کریم، بین کسانی که از علم و دانش برخوردارند با کسانی که از این سرمایه ارزشمند بی بهره اند، تفاوت زیادی وجود دارد:

« هل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون : آیا آنان که می دانند، با آنان که نمی دانند، برابرند؟ »
سوره زمر، آیه ۹.

حضرت علی علیه السلام درباره اهمیت فراگیری علم و دانش، فرمایش زیبایی دارند:

« ای مردم! بدانید که کمال دین، به فراگیری دانش و عمل به آن است. آگاه باشید که دانش آموزی برای شما، از مال اندوزی ضروری تر می باشد، چرا که نیاز مالی هر کسی را خداوند در اختیار وی قرار خواهد داد، اما علم چنین نیست، بلکه علم در گنجینه های نزد صاحبانش نگهداری می شود. به شما فرمان داده شده که آن را به دست آورید و از دارندگانش فراگیرید.»

(اصول کافی، جلد اول). ص ۳۱.

از مجموعه این آیات و روایات چنین استفاده می شود که آدمی برای رشد و تعالی و رسیدن به سعادت و موفقیت، راهی جز فراگیری علم و دانش و بهره گیری از فکر و اندیشه خردمندان ندارد و این کار نیز بدون استفاده از کتاب و مطالعه امکان پذیر نیست.

نقطه آغاز این حرکت عظیم فرهنگی، آشنایی والدین، مربیان و دست اندرکاران مسائل تعلیم و تربیت با نقش و اهمیت کتاب در زندگی فردی و اجتماعی انسان آگاهی آنان از روشهای مختلف ایجاد روحیه عادت به مطالعه و کتابخوانی در کودکان و نوجوانان است.

گرچه تاکنون کتابها و مقاله‌های ارزشمند متعددی در خصوص چگونگی تشویق کودکان و نوجوانان به مطالعه و کتابخوانی، نوشته شده است اما بیشتر این مباحث، کلی بوده و جزئیات روشهای کاربردی، کمتر مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

در این مقاله سعی شده است با بهره‌گیری از آثار و نظرهای صاحب نظران تعلیم و تربیت، روشهای اجرایی ساده و راهکارهای علمی، در جهت گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی بین کودکان و نوجوانان ارائه شود.

چرا کودکان و نوجوانان باید مطالعه کنند؟

عادت به مطالعه و تأثیر آن در دوران کودکی و نوجوانی، پایدار است

بسیاری از دانشمندان و روان‌شناسان معتقدند که اساس و زیربنای شخصیت انسان در سالهای اول زندگی پایه‌گذاری می‌شود و آموخته‌های این دوران، تأثیر عمیقی بر آینده و زندگی فرد دارد.

مطالعه راهی برای تقویت روحیه دینی کودکان و نوجوانان است

گاهی والدین به دلیل ناآگاهی و درک نادرستی که از مسائل دینی و مذهبی دارند، نمی‌توانند راهنمای خوبی برای کودکان و نوجوانان باشند مطالعه کتابهای دینی و مذهبی، به کودک و نوجوان کمک می‌کند تا به درک صحیحی از این مسائل دست یابد و به رشد و شکوفایی لازم برسد.

مطالعه باعث پیشرفت تحصیلی کودکان و نوجوانان است.

مطالعه غیر درسی، باعث بالارفتن سطح فکر و فعال شدن ذهن کودکان و نوجوانان است.

«وقتی سطح فکر دانش آموز بالا رفت و ذهن او از تنبلی رست و فعال شد، امکان فراگیری درسهای مدرسه برایش بهتر فراهم می‌شود؛ یعنی ذهن او آمادگی بیشتری را برای فراگیری ریاضی، ادبیات، تاریخ و ... خواهد داشت.»

(علوی طالقانی، ۱۳۷۴). ص ۱۴

مطالعه صحیح زمینه ساز تفکر و خلاقیت کودکان و نوجوانان است.

«کودکی که به مطالعه می‌پردازد، در کتابها با سرزمینها و زمانهای مختلف برخورد کرده و با علوم و هنرهای جدید آشنا می‌شود. خواندن داستانهای مختلف، موجب شکل گرفتن ارزشهای گوناگون در ذهن کودک می‌شود، سؤلهایی که در اثر مطالعه برای کودک مطرح می‌شود و مقایسه‌هایی که او بین مسائل مختلف می‌کند، در مجموع موجب می‌شود که او فردی خلاق بار آید.»

(لاریک، ۱۳۶۶). ص ۱۲

مطالعه باعث آرامش روحی و لذت معنوی کودکان و نوجوانان است.

کتاب به عنوان یکی از مؤثرترین ابزار پیشگیری از ناراحتی‌های روحی و روانی و درمان این بیماری‌ها شناخته شده است. «می‌گویند در یونان قدیم، بر سر در کتابخانه «تبس نوشته شده بود: «درمانگاه روح»، آیا جز این است؟ انسان برای مداوای امراض روحی و ناراحتی‌های فکری می‌تواند به کتابخانه مراجعه کرده و لحظاتی را با کتاب به آرامش بگذراند.» (گلزاری، ۱۳۶۶). ص ۶۹

مطالعه کودکان و نوجوانان را با مسائل روز جامعه آشنا می‌کند.

کودک و نوجوان باید بداند در محیط پیرامون او چه می‌گذرد و چه حوادثی در حال وقوع است و این حوادث چه تأثیری بر زندگی و آینده او دارد. او باید بداند که خودش، هدف اصلی هجوم ناجوانمردانه و شبیخون گسترده فرهنگی است. لذا باید آمادگی لازم را برای دفاع از خود و مبارزه با این هجوم را از طریق مطالعه کسب نماید. مطالعه پیوند اندیشه با علم دانشمندان و خردمندان است.

همنشینی و مجالست با علما و اندیشمندان باعث رشد عقلی و فکری آدمی است و زمینه ترقی و سعادت آدمی را فراهم می‌کند ولی با گسترش جهان امروز چنین چیزی میسر نیست مگر با مطالعه کتاب‌ها و آثار ارزشمند آنان. حضرت علی (ع) می‌فرایند: «آن کسی که گفتار حکیمانه خردمندان را نشنود و از دانش دانشمندان کسب فیض نکند، رفته رفته عقلش می‌رود.» (بحار الانوار). ص ۵۳

مطالعه، زمینه پند آموزی از تجربه‌های دیگران را برای کودکان و نوجوانان فراهم می‌سازد.

عمر آدمی بسیار محدود است و اگر قرار باشد همه چیز را خود تجربه کند، نمی‌تواند از زندگی اش بهره و استفاده خوبی ببرد. علاوه بر آن آزمودن تجربه‌ها و آزموده‌ها، کاری عاقلانه نیست یکی از مؤثرترین ابزارهای که می‌تواند برای انتقال تجربیات دیگران مورد استفاده قرار گیرد «کتاب» است.

«ولتر» می‌گوید: مطالعه کتاب جوانان را پیر می‌کند: یعنی در عین جوانی آنها را از تجربیات پیری برخوردار می‌کند.

مطالعه افق‌های فکری کودکان و نوجوانان را گسترش می‌دهد.

کودک یا نوجوانی که مطالعه نمی کند ، خود را در یک محیط بسته محصور و ارتباط خویش را با دنیای اطراف قطع کرده است اندیشه او فعال و پویا نیست اما اگر کودکان و نوجوانان به مطالعه و کتابخوانی روی آورند ، از محدوده زمان و مکان خارج می شوند و افق های فکری آنها گسترش می یابد .

مطالعه و کتابخوانی راهی برای شناخت الگوهاست

وجود حس همانند سازی در کودکان و نوجوانان و نیاز آنها به الگوهای رفتاری ، ایجاب می کند که به الگوهای شایسته ای دسترسی داشته باشند الگوهایی که به وسیله کتاب معرفی می شود ، نقش مهمی را در شکل دادن به شخصیت کودکان و نوجوانان ایفا می کنند .

« به لحاظ تأثیر الگوهای برجسته اخلاقی در شخصیت نوجوانان و جوانان ، مطالعه زندگینامه بزرگان و مشاهیر و فرزندان ، فرصت مغتنمی است که علاوه بر پرکردن بخشی از اوقات فراغت آنان ، دلهای پاک و قلبهای حساس آنان را متوجه الگوهای راستین می نماید .»

(مجله تربیت ، آبان ۱۳۷۴) .

مطالعه ابزاری برای آموزش غیر مستقیم راه و رسم زندگی به کودکان و نوجوانان است. از آنجا که در تعلیم و تربیت ، بر روش آموزش غیر مستقیم تأکید زیادی شده است . می توان با تشویق کودکان و نوجوانان به مطالعه و کتابخوانی ، بسیاری از نکته های ضروری زندگی را به آنان آموزش داد . کتابهای زیادی وجود دارد که می تواند انتقال دهنده ها افکار و ایده های ما در قالب حکایتهای شیرین و داستانهای آموزنده به کودکان و نوجوانان باشد .

مطالعه توانایی کودکان و نوجوانان را در بیان نیازها و خواسته هایشان افزایش می دهد .

یکی از ضرورتهای زندگی کودکان و نوجوانان توانایی در بیان نیازها و خواسته های معقول و منطقی است که باعث موفقیت آنها در زندگی اجتماعی می شود .

« عدم توانایی در بیان مطالب ، نیازها و خواسته ها به صورت کلامی و نوشتاری ، به میزان مطالعه و خواندن بستگی دارد . کسانی که در مطالعه ، مهارتهای لازم را پیدا می کنند ، در این زمینه ها توانایی ابزار نظر و عقیده را اشته و بدون غلط و دستپاچگی به تشریح مسائل خود می پردازند . »

(مجله تربیت ، خرداد ۷۴) . ص ۳۵

مطالعه راهی برای جبران کمبود وقت در کلاس و مدرسه است .

معمولا زیاد بودن تعداد دانش آموزان و کمبود وقت ، امکان ارتباط مستمر معلمان و مربیان را با آنها محدود می کند مسئولان مدرسه نمی توانند تمام مسائل مورد نیاز دانش آموزان را در فرصتهای مدرسه ای اکتفا کنیم . محقق و نویسنده بزرگ مرحوم « استاد محیط طباطبایی » بیش از سه سال و نیم به مدرسه نرفت بلکه در تمام عمر استاد او کتاب بود ، که هیچ گاه از آن جدا نمی شد ایشان گفته است : « من نه ، دهم معلومات خود را از کتاب آموخته ام و یک ، دهم را از معلم و درس . »

(صادقی اردستانی ، ۱۳۷۳)

ص. ۱۲۷

مطالعه یکی از بهترین راههای غنی سازی و بهره وری از اوقات فراغت است .

استفاده مطلوب و شایسته از اوقات فراغت تأمین کنند سلامت روان و رشد و تعالی شخصیت انسان است و بی توجهی به این مهم ، زمینه سد بسیاری از انحرافات و کجروی های اجتماعی است . در کشور ما به دلیل موقعیت خاص و تعطیلات زیادی که وجود دارد ، برنامه ریزی صحیح برای استفاده مناسب از اوقات فراغت کودکان ، از اهمیت ویژه ای برخوردار است .

« یک رابطه معکوس بین افزایش بزهکاری ، با رشد فرهنگ کتابخوانی در جامعه وجود دارد . بدین صورت که با ازدیاد آمار فساد و بزهکاری از جمعیت کتابخوان کاسته می شود و بالعکس . »

(مجله تربیت، تابستان ۷۱) . ص ۶۲

آیا عادت به مطالعه ، امری اکتسابی است ؟

عده ای تصور می کنند که عادت به مطالعه امری ذاتی و خصلتی است که فقط در عده خاصی از افراد وجود دارد و تنها بعضی از کودکان و نوجوانان به دلایل مختلف ، از جمله کنجکاوی ، علاقه و ... به آنان روی می آورند و دیگران نمی توانند اهل مطالعه باشند و شاید بر اساس همین اعتقاد ، هیچ گونه تلاشی برای ایجاد عادت به مطالعه در کودکان انجام نمی دهند .

« پژوهش های اخیر در زمینه تعلیم و تربیت ، ثابت کرده است که « عادت به مطالعه » یک امر اکتسابی است یعنی همان طور که یک کودک ، خواندن و نوشتن و حساب کردن را یاد می گیرد ، می تواند مطالعه را هم بیاموزد . پس باید روش مطالعه را به او آموخت و او را به مطالعه عادت داد.»

(مجله تربیت ، اسفند ماه ۷۴) . ص ۵۱

نقش خانواده و شیوه های ایجاد انگیزه به مطالعه در کودکان

خانواده اولین مدرسه ای است که انسان در آن ورس می آموزد و به عنوان نخستین پایگاه آموزش و پرورش و از اساسی ترین عوامل در تشکیل شخصیت کودک است .

« پایه و مایه اولیه طرز فکرها ، آداب و رسوم ، سنتها ، پایبند بودن یا ترک ارزشها ، فرهنگ پذیری از خانواده هاست . آموخته های دوران کودکی ، چون نقش بر سنگ است . باورهای ملکه شده در اذهان با هیچ عنصر و عاملی ، بسادگی قابل زدودن نیست . فرزندان در بعد فرهنگی ، آئینه ای تمام نما از وجود خانواده و والدین اند .»
(انجمن اولیاء و مربیان ، ۱۳۷۴) . ص ۱۱۹

خانواده نقش بسیار مهمی در رشد و پرورش کودک دارد و در تمام جنبه های فردی (معنوی ، فرهنگی ، اقتصادی و ...) اثری عمیق و غیر قابل انکار دارد و با اعتقاد به این که دامان خانواده ، نخستین مرکز آموزش و به مثابه اولین مدرسه و دانشگاه است باید بپذیریم که اولین عامل مؤثر در ایجاد انگیزه و عادت به مطالعه و کتابخوانی در کودکان « خانواده » است .

- کودکی که در خانواده نظاره گر مطالعه کتاب و روزنامه توسط پدر و مادر است یا برادر و خواهر بزرگتر خود را می بیند که به کتابخانه می رود و کتابهای مختلف را به امانت می گیرد و در خانه می خواند ، از آنان تقلید کرده و سعی می کند خود را با آنان هماهنگ کند .

« تأثیر شخصیت الگوها در شکل گیری رفتار و منش کودکان و نوجوانان بسیار چشمگیر است . در این روش یادگیری به طور غیر مستقیم و از طریق مشاهده انجام می گیرد که از مؤثر ترین و پایدار ترین انواع یادگیریها محسوب می شود .»
(امینی ، ۱۳۷۲) . ص ۹۸

« در برزیل یک مطالعه تحقیقی و جامعه شناسانه درباره « عوامل مؤثر در ایجاد عادت به مطالعه » انجام شد و پنجاه خانواده با ویژگیهای متفاوت از نظر اجتماعی ، اقتصادی ، جمعیتی و سنین فرزندان مورد بررسی قرار گرفتند و نتایج این بررسیها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و تأثیر عمده عوامل متعددی مشخص گردید .
عامل نخست ، داشتن اتاق شخصی یا امکان دستیابی به ساعتی در خلوت و دور از سروصدا .
عامل دوم : خرید کتاب به وسیله بزرگسالان که نشان دهنده ارزش کتاب در خانواده بوده و متأثر از وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده است .

عامل سوم : وجود یک شخص بزرگسال علاقمند به مطالعه در خانواده

(استیگر، ۱۳۷۰). ص ۳۲

- والدین وظیفه دارند برای کودکان خود برنامه‌ای تنظیم کنند که در برگیرنده تمام نیازهای جسمی و روانی آنها باشد انجام تکالیف شرعی و دینی، بازی و ورزش، انجام تکالیف درسی، تماشای تلویزیون، همکاری در امور مربوط به خانواده، مطالعه و کتابخوانی و ... از جمله مواردی است که باید در برنامه کودک لحاظ شود.

البته تنظیم برنامه باید با توافق و مشارکت کودک انجام شود و هماهنگی با تواناییهای جسمی و روانی اش باشد و از هرگونه اجبار و تهدید در این زمینه خودداری شود.

- در گذشته و تا زمانی که هنوز وسایل ارتباط جمعی، کتابها و نشریه‌ها گسترش چندانی نیافته بود، قصه‌گویی به عنوان یک سنت به رایج در بین خانواده‌ها بود ولی مدت هاست با وجود مسائل و مشکلات مختلف زندگی و امکانات تفریحی مدرن که در سایه تمدن جدید به وجود آمده است، این سنت به دست فراموشی سپرده شده و جای خود را به داستانهای چاپی و برنامه‌های تلویزیون و سرگرمیهای دیگر داده است.

ما اگر بخواهیم بذر عشق و علاقه نسبت به کتاب و مطالعه را در مزرعه وجود کودکانمان بکاریم، باید قصه‌گویی را در خانواده‌ها احیا کنیم.

در حقیقت با قصه‌گویی لذت و شیرینی کتاب و مطالعه را به کام کودکانمان می‌ریزیم.

«تحقیقات امروزی نشان می‌دهد که با صدای خواندن، قصه‌گفتن پیش از خواب و نظم و تربیت داشتن کار قصه‌گویی برای بچه‌هایی که فاصله سنی دو تا هفت سالگی را طی می‌کنند عامل مؤثری در جهت دادن عادت مطالعه به بچه‌ها بوده و در آینده از آنها خوانندگان خوب، تیزبین و ماهر می‌سازد.»

(پلوپسکی، ۱۳۷۲). ص ۲۰

- از آنجا که کلام شعر، آهنگین و موزون است، به میزان زیادی مورد علاقه و توجه کودکان قرار می‌گیرد و آنان را به وادی تخیل می‌کشاند، خواندن شعر از روی کتاب برای بچه‌ها، در جذب آنان به سوی آن و ایجاد رغبت و عادت به مطالعه بسیار مؤثر است و در حقیقت همان نقش قصه را ایفا می‌کند.

- بعضی از والدین تصور می‌کنند که کودک پس از فراگیری سواد خواندن و نوشتن به کتاب و مطالعه روی می‌آورد، در حالی که چنین نیست. فراهم کردن زمینه مطالعه کودکان پیش از دبستان، یک ضرورت اساسی بوده و اثر آن می‌تواند تا سالها باقی بماند.

می‌توان کتابهایی مربوط به پرندگان، حیوانات و اشیای مورد علاقه کودکان را تهیه کرد و در اختیارشام گذاشت.

مهم این است که کودک کتابی داشته باشد، آن را ورق بزند، با آن بازی کند و از آن لذت ببرد و در نتیجه آمادگی لازم برای پذیرش و استفاده از کتاب در سنین بعدی را داشته باشد، نه اینکه با کتاب بیگانه باشد.

- پدر و مادر می توانند کتاب داستان را با صدای بلند برای کودک بخوانند و از او بخواهند درباره مطالب کتاب اظهار نظر کند یا تصویرهای کتاب را توضیح دهد.

بلند خواندن کتاب، نه تنها محتوا و معنای آنرا انتقال می دهد، بلکه بدین وسیله تصویرهای درونی، عشق و علاقه کتابخوان نیز نسبت به افرادی که برای آنها کتاب خوانده می شود، منتقل می گردد و یک رابطه عمیق عاطفی بین آنها پدید می آید. (مهر افشار، ۱۳۷۲). ص ۵۰

- اگر ما فرزندان خردسال خود را با کشیدن نقاشی تشویق کنیم و زمینه ای فراهم آوریم که آنها ایم، به ویژه در سالهای اخیر که چاپ مجموعه های رنگ آمیزی برای کودکان گسترش یافته و تصویرهای مورد علاقه آنان نیز در این کتابها زیاد به چشم می خورد.

به عنوان نمونه، در کشور ژاپن که بالاترین میزان مطالعه را در دنیا دارد، از همان ابتدا کودکان را به نقاشی تشویق می کنند.

« به هرکجای ژاپن که برویم می بینیم که در پارکها، در زمینهای بازی و جلوی خانه ها، گروهی از کودکان مشغول نقاشی کردن و قصه گفتن برای سرگرمی دوستان خود هستند. »
(پلویکسی، ۱۳۷۲). ص ۶۴

از اسباب بازی های کودکان برای ایجاد عشق و علاقه نسبت به کتاب و مطالعه استفاده کنیم. علاقه زیاد کودکان به اسباب بازی فرصتی را برای ما فراهم می کند تا از آن برای ایجاد انس و الفت بیشتر به کتاب و مطالعه استفاده کنیم.

کودک پنج ساله ای که یک کتابخانه کودکانه درست کرده و با دادن کارت، پدر و مادرش را به عضویت کتابخانه اش پذیرفته و به آنها کتاب امانت می دهد، به ما می فهماند در اختیار داشتن ابزار و وسایل مطالعه و همراه بردن کودک به کتابخانه تأثیر عمیقی بر روحیه او گذاشته و در جهت دادن به زیباییهای کودکانه اش مؤثر است. برای پاسخ دادن به سوالهای کودکان خود از کتاب استفاده کنیم.

کودکان در سنین خاصی بخصوص نه تا دوازده سالگی درباره همه چیز کنجکاو هستند. اگر میان اشیای زیادی قرار بگیرند سرعت از شیئی به شیئی دیگر توجه می‌کنند کنجکاوی سرمایه کار کودک است و از آن باید به بهترین وجهی استفاده شود.

وقتی کودکی در برخورد با پدیده ای یا از روی کنجکاوی سوالی می‌پرسید در بسیاری از موارد، بهتر است به جای پاسخ دادن سریع، آنها را تشویق کنیم که خود پاسخ مورد نظرشان را پیدا کنند و برای این کار، کتابهایی به آنها معرفی کنیم حتی اگر خودمان در این زمینه آگاهی کافی داشته باشیم.

- « تحقیقات متعددی ثابت کرده است که استفاده فراوان از کتاب توسط کودکان، با سطح فرهنگی بزرگسالان و والدین آنها ارتباط دارد.» (مهر افشار، ۱۳۷۲). ص ۱۰۷

اگر والدین به خرید کتاب برای کودک اهمیت بدهند، براحتی می‌توانند او را به سوی مطالعه سوق دهند. می‌توان زمینه ای فراهم کرد که کودکان بزرگتر و نوجوانان کتابهای داستان و شعر را برای کودکان خردسال (خواهر یا برادر کوچکتر از خود) بخوانند. این کار بهتر است با نظارت و همراهی والدین انجام گیرد.

- بررسی‌های علمی نشان می‌دهد که در دوره نوجوانی تأثیرپذیری و تقلید نوجوان از دوستان و همسالانش نسبت به دیگران (پدر و مادر و معلم) بیشتر است.

والدین می‌توانند در بین اقوام و خویشان با همکلاسان کودک و نوجوان، فردی را پیدا کنند که علاقه به مطالعه داشته باشند آنها پس از فراهم کردن زمینه دوستی این فرد با فرزندشان و تشویق آنها به مطالعه کتاب‌های خوب، موفق به ایجاد عادت و تقویت روحیه مطالعه و کتابخوانی در وی خواهند شد.

(دو کودک یا نوجوان بیگانه نیستند، افکار و خواسته‌های درونی یکسانی دارند. حرف همدیگر را بهتر می‌توانند نسبت به همدیگر اعتماد کنند و اسرار خود را در میان بگذارند و راهنمایی خواهند.) (امینی، ۱۳۷۲). ص ۱۱۹

نقش آموزش و پرورش و مدارس

شاید عده زیادی معتقد باشند که زیربنای ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی باید در خانواده پی‌ریزی شود و نقطه شروع حرکت از این نهاد باشد و مدرسه در جهت استمرار و تکمیل آن بکوشد. هرچند همه ما به این موضوع به طور کامل اعتقاد داریم اما نمی‌توانیم بی‌سوادی تعداد زیادی از پدران و مادران و مانوس نبودن خانواده را به عنوان نقطه

اتکا و شروع این تحول فرهنگی تعیین کرد. اینجاست که مسئولیت مدارس، معلمان، مربیان و همه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت سنگین‌تر می‌شود و باید رسالت عظیمی را بر دوش بگیرند.

آموزش و پرورش با تحت پوشش داشتن ضریب یک، سوم جمعیت کشور و تأثیر عظیم و پایداری که روی نسل کودک و نوجوان دارد می‌تواند به عنوان نقطه شروع و استمرار این تحول بزرگ فرهنگی در جامعه باشد.

مطالعه و کتابخوانی باید به عنوان نیاز اساسی کودک، جوان و بزرگسال مطرح شود و همه افراد از سطوح عالی در وزارتخانه تا دبیران و آموزگاران مدارس، خود را مقابل اشاعه و ترویج آن مسئول بدانند لذا برای موفقیت در این کار مطالعه و کتابخوانی باید در متن فعالیت و برنامه‌های آموزش و پرورش ما قرار گیرد، نه مانند امروز که تمام بار اجرایی برعهده امور تربیتی است و مطالعه و کتابخوانی به عنوان یک فعالیت جنبی و حاشیه‌ای است.

اساسی‌ترین اقدام وزارت آموزش و پرورش در این مسیر، سرمایه‌گذاری برای نیروهای انسانی است. بر اساس کار ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در آموزش و پرورش و به تبع آن در جامعه، آموزش و آگاهی دادن به دست‌اندرکاران مسائل آموزش و پرورشی است. افزایش آگاهی و بینش دست‌اندرکاران مسائل تعلیم و تربیت نسبت به اهمیت کتاب نقش مطالعه در زندگی و سعادت انسان و حرکت آنان در این مسیر، هموارکننده راه برای انجام این تحول فرهنگی است.

دوره ابتدایی نقطه آغاز حرکت

دوره دبستان از نظر تعلیم و تربیت، بهترین دوران است. انسان تقریباً تمامی دوران میانسالی کودکی (شش تا دوازده سالگی) را در دبستان می‌گذراند. «هیچ دوره‌ای از زندگی فرد از نقطه نظر تعلیم و تربیت، مهمتر از دوره میانسالی کودکی نیست. معلمانی که در این سطح کار می‌کنند باید نیروهای اساسی کودکان را بشناسند و دشواریها و نیروهای را که در رفتار آنان تغییر و اصلاح به وجود می‌آورد، بخوبی درک کنند، زیرا الگوهای رشد، یادگیری و سازگاری که در دوره کودکی شکل می‌گیرد، بر تمامیت زندگی فرد در آینده تأثیر بسزایی خواهد داشت.»

(نوابی نژاد، ۱۳۷۲). ص ۳۸

از ویژگیهای روانی کودک در این دوره، آمادگی کامل برای تربیت پذیری و اطاعت از دیگران است. «بعضی از صاحب نظران غربی، معتقدند که حدود ۹۵ درصد از بچه‌ها را می‌توان تا همان دوره دبستان به مطالعه علاقه مند کرد و کسی که در این سنین به این مرحله نرسد بسیار مشکل خواهد بود که بعدها بتوان وی را به مطالعه علاقمند کرد.»

(رهگذر، ۱۳۷۰). ص ۲۴

شیوه های ترغیب دانش آموزان به کتابخوانی

معرفی کتاب به عنوان یک کارانگیزشی برای ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی مؤثر است .

در تحقیقات انجام شده ، قرائت قسمتهایی از کتاب و همچنین معرفی کتاب در تابلو اعلانات ، تأثیر زیادی در تشویق دانش آموزان به مطالعه دارد که از میان این دو ، روش اول بازدهی بیشتری داشته است .
(یغما ، ۱۳۶۱). ص ۹

- برای بدست آوردن نتیجه مطلوب باید در ابتدای سال تحصیلی فهرستی از کتابهای مناسب به عنوان سیر مطالعاتی تهیه شود و از هر عنوان کتاب این فهرست ، تعدادی تهیه و در کتابخانه مدرسه نگهداری شود .

- هنوز هم تعدادی از اولیاء مطالعه کتابهای غیر درسی را عاملی برای بازداشتن کودک از کار و درس و حتی اتمام وقت وی می دانند که باید این اندیشه از اذهان آنان زدوده شود و آنها با نقش مؤثر و سازنده کتابهای گوناگون در رشد فکری ، اجتماعی و ... کودکان آشنا شوند .

دعوت از کتابداران مجرب برای سخنرانی در این جلسه ها گام مؤثری برای توسعه و ترویج فرهنگ و کتابخوانی است .

- اگر اعضای فعال کتابخانه مدرسه یا کلاس ، در هر هفته شناسایی شوند و در حضور سایر دانش آموزان تشویق گردند یا نام آنها در تابلوی کتابخانه نصب شود انگیزه بیشتری برای مطالعه دیگر دانش آموزان ایجاد می کند .

- برگزاری مسابقه های کتابخوانی می تواند دانش آموزان ، را به مطالعه وادار می کند . انتخاب کتابهای مفید و جذاب ، تهیه جایزه های مناسب ، انگیزه دانش آموزان را برای شرکت در این مسابقه ها بیشتر می کند .

- برگزاری مسابقه های حضوری پرسش و پاسخ ، شبیه آنچه در برنامه های تلویزیونی اجرا می شود . به این ترتیب که تعدادی کتاب مناسب در زمینه های گوناگون به دانش آموزان مایل به شرکت در مسابقه معرفی شود و دو گروه شرکت کننده با آمادگی کامل به رقابت بپردازند .

- اهدای کتابهای مناسب با نیازهای سنی و روحی دانش آموزان و مرتبط با رشته مورد علاقه آنها می تواند برای ایجاد رغبت و عادت به مطالعه مفید باشد .

- مطالعه کتابهای مفید و سودمند را می توان به عنوان بخشی از تکالیف شب مورد توجه قرار داد. معلم می تواند از دانش آموزان بخواهد هر هفته یک یا دو جلد کتاب داستان غیر درسی متناسب با سن خود را به عنوان تکلیف بخوانند و در حد توانایی خود ، خلاصه ای چند سطری از آن را در دفتر خویش یادداشت کنند .

- اجرای این طرح از ظرافت خاصی برخوردار است و نباید هیچ‌گونه اجباری در کار باشد و باعث دلزدگی دانش‌آموزان از کتاب شود .
- معلم می‌تواند طوری برنامه‌ریزی کند تا دانش‌آموزان در هر جلسه درس انشا نوشته‌ای کوتاه از کتاب به نشریه یا مجله و منبع دیگری با ذکر نام نویسنده و مأخذ آن در دفتر خود بنویسند یا به مناسبت‌های گوناگون موضوعاتی درباره اهمیت کتاب و مطالعه، نقش کتابخوانی در زندگی انسان و پیشرفت جامعه، بهترین کتابی که خوانده‌ام، اولین روزی که به کتابخوانی رفتم و ... موضوعهایی از قبیل به دانش‌آموزان بدهد همچنین تشکیل کلاس درس انشا در کتابخانه مدرسه، بردن دانش‌آموزان به کتابخانه‌ها، تشویق دانش‌آموزان به خلاصه‌نویسی کتابهای گوناگون، نقد و بررسی داستان‌ها در کلاس از کارهای دیگری است که معلم می‌تواند در زنگ انشا انجام دهد .
- دانش‌آموز می‌تواند مجموعه‌ای از تصویرها را جمع‌آوری کرده و داستانی برای آنها بنویسد، یا داستانی نوشته‌و تصویرهایی بر آن نقاشی کند . معلم می‌تواند دانش‌آموزان را راهنمایی کند تا نوشته‌های خود را به صورت کتاب درآوردند، آنها را در کتابخانه کلاس جمع‌آوری کنند .
- امروزه به دلیل حجم زیاد اطلاعات، نمی‌توان یک خواننده عادی بود بلکه باید از کمترین زمان بیشترین استفاده را برد . آموزش شیوه‌های مطالعه و تندخوانی به دانش‌آموزان کمک خواهد کرد که از وقت خود برای مطالعه، استفاده بیشتری ببرند .
- کودک و نوجوان در برخورد با محیط و موقعیتهای جدید و تماس با امور تازه مسائل زیادی در ذهنش نقش می‌بندد که ناگزیر از پرسش و کسب اطلاع برای رفع مجهولهای ذهنی خود است مربیان می‌توانند با معرفی کتابها و مجله‌های مناسب آنها را به تحقق و جستجو وادار کنند .
- مجله‌ها و نشریه‌های خاص کودکان به دلیل دارا بودن تنوع زیاد، تصویرهای زیبا، بیان و تجزیه و تحلیل مسائل و حادثه‌ها روزمورد علاقه کودکان و نوجوانان است و باعث ایجاد انگیزه و رغبت به مطالعه در آنها می‌شود .
- همچنین می‌توان گزیده‌ای از مطالب این مجلات و روزنامه‌ها را به عنوان بریده‌جراید در تابلوی مخصوص در معرض دید دانش‌آموزان قرار داد .
- تهیه نشریه‌های دیواری توسط دانش‌آموزان که برای نتیجه‌گیری مطلوب می‌توان دانش‌آموزان را قالب گروههای مختلف تقسیم‌بندی کرد و موضوعهای متفاوتی که نیاز بیشتری به آنها احساس می‌شود در نظر قرار داد .

- تهیه کتاب دیواری برای دانش آموزان که این کار را می توان بر اساس کتابهای ژاپنی (کامی شی بای) یا اروپا انجام داد . درست کردن این کتابها شبیه به نشریه دیواری است . بدین شکل داستان جذابی را به قسمت های مختلف تقسیم کرده و آن را همراه با تصاویر روی مقوا یا کاغذهای بزرگ می نویسند و در جای مناسبی نصب می کنند .
  - می توان یک داستان به چند بخش تقسیم کرده و هر بخش را در یک هفته به دیوار نصب نمود .
  - انتخاب کتاب خوب و مناسب برای کودکان و نوجوانان مانند هر پدیده دیگری نیازمند شناخت و دقت کافی است . کتابی که هماهنگ با نیازهای روحی و فکری و سنی کودکان نباشد زمینه بی علافگی آنها را نسبت به مطالعه فراهم می کند .
  - می توان به مناسبت ایام مختلف و یا هفته کتاب با دانش آموزان مراسم ویژه ای تحت عنوان « صبحگاه کتاب و مطالعه » یا « جشن کتاب » برگزار کرد و برنامه هایی از قبیل معرفی کتاب و نشریه ها ، قرائت مقاله و شعر درباره اهمیت کتاب ، معرفی اعضای فعال کتابخانه ، قرائت سخنان بزرگان درباره کتاب و ... اجرا کرد .
  - بازدید دانش آموزان از مراکز و موسسه های انتشاراتی و آشنایی آنان با مرحله های مختلف چاپ و انتشار کتاب تأثیر زیادی در علاقه مندی آنان به کتاب و مطالعه خواهد داشت و علاوه بر آن پاسخ مناسبی برای حس کنجکاوی آنان است .
  - چون کودکان و نوجوانان اشتیاق زیادی به شرکت در اردوها دارند باید از این فرصت گرانبها برای رسیدن به هدفهای والای تربیتی بخصوص ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی استفاده کرد .
  - برنامه های پیشنهادی در اردوها راه اندازی نمایشگاه کتاب ، قصه گوئی برای دانش آموزان در محیط زیبا و با صفای اردوگاه انجام تبلیغات با نصب پوستر ، تراکت و پلاکارد ، معرفی کتاب ، دعوت از دانش آموزان برای بیان داستانهای شیرین و آموزنده ای که از کتاب های مختلف فراگرفته اند ، اعزام دانش آموزان فعال در امر کتابخوانی به اردوهای تربیتی .
- آیا شرط مطالعه کتابهای غیر درسی ، درس خوان بودن است ؟
- برای برخی از معلمان این سوال مطرح است در حالی که برخی از دانش آموزان کتاب های درسی خود را نمی خوانند ، آیا می توان آنها را به خواندن کتابهای غیر درسی عادت داد .

« بدون تردید کتابهای غیر درسی به دلیل داشتن جاذبه‌های خاص و آزادی انتخاب، کودکان و نوجوانان را جذب می‌کنند و چون خواندن این کتاب‌ها تکلیف رسمی نیست برخی از آنها میل و رغبت بیشتری به انجام این کار دارند

آیا می‌توان دانش‌آموزان را به خاطر نخواندن درس‌های رسمی مدرسه از خواندن کتابهای دیگر محروم کرد؟ آیا تمام دانش‌آموزانی که در کلاس ما هستند بدون استثنا موفق به طی مدارج عالی تحصیلی خواهند شد یا بر اثر شرایط مختلف، به مرور جذب مشاغل گوناگون می‌شوند و بسیاری از آموخته‌های کلاسی آنها بلا استفاده خواهد ماند؟ (کار بخش راوری، ۱۳۷۸). ص ۱۵۴

هیچ دلیلی وجود ندارد که چون دانش‌آموزی برای مثال در درس ریاضی یا علوم خود ضعیف است نباید کتاب داستان بخواند یا این که، اگر داستان نخواند درس ریاضی و علوم خود بهتر می‌خواند.

آیا ممکن نیست تحولی را که چند معلم و همکلاسی در طی سالها نتوانسته‌اند در او به وجود آورند، با خواندن یک کتاب داستان یا سرگذشت زندگی یکی از بزرگان در او به وجود آید و همین امر باعث ایجاد براگیزه بیشتری نسبت به درس و تحصیل شود؟ آیا محدود کردن کودکان و نوجوانان در چند کتاب درسی خیانت به آنان و آینده کشور نیست؟

این تفکر که شرط اساسی مطالعه کتابهای غیر درسی، درسخوان بودن است باید از ذهن برخی از معلمان پاک شود تا راه موفقیت هموارتر گردد.

به امید آنروز که مربیان خوب و دلسوز نیازهای کودکان و نوجوانان را درک کنند. بدانند که آنها به اطلاعات زیادی نیاز دارند، اطلاعاتی که آنها را برای زندگی در این دنیای بزرگ آماده کند.

منابع

علاوه بر اصول کافی (جلد اول) و بحارالانوار در تدوین این مقاله از منابع زیر استفاده شده است:

- آقای یاری، خسرو. (۱۳۷۲). آشنایی با کتابخانه‌های آموزشی. چاپ اول، انتشارات تربیت.

- استیگر، رالف سی. (۱۳۷۰). راه‌های تشویق به مطالعه. ترجمه: پروانه سپرده، تهران، چاپ اول، دبیرخانه هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور.

- امینی، ابراهیم. (۱۳۷۲). اسلام و تعلیم و تربیت. جلد دوم، تهران انتشارات انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.

- انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۷۴). مجموعه مطالب ارائه شده در کنگره سال جهانی خانواده - تهران، چاپ، اول، انتشارات انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران .
- پلويسكى، آنا (۱۳۷۲). قصه گویی در خانه و خانواده . ترجمه : مصطفی رحماندوست ، چاپ اول، تهران انتشارات مدرسه .
- رهگذر، رضا (۱۳۷۰). قلمرو ادبیات کودکان . چاپ اول ، تهران : انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- سیف، علی اکبر . (۱۳۷۴). تغییر رفتار و رفتار درمانی . چاپ دوم ، تهران ، نشر دانا .
- صادقی اردستانی، احمد. (۱۳۷۳). داستانهای کودکی بزرگان تاریخ . جلد اول، چاپ اول، تهران: انتشارات مدرسه .
- علوی طالقانی، علی (۱۳۷۴). روش مطالعه ، چاپ اول تهران انتشارات انوار.
- کاربخش راوری، ماشاء... (۱۳۷۸). چگونه کودکان و نوجوانان را به مطالعه علاقه مند کنیم. تهران : انتشارات مدرسه .
- لاریک، نانسى (۱۳۶۶). چگونه بچه هایمان را به مطالعه تشویق کنیم . ترجمه : مهین محتاج ، چاپ اول ، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان .
- مهر افشار، علی اکبر(۱۳۷۲). کودکان و دنیای کتابهای کودکان . چاپ اول ، انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران .
- نوایی نژاد، شکوه(۱۳۷۲). رفتارهای بهنجار و نابهنجار. چاپ سوم، تهران انتشارات انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران .
- یغما، عادل(۱۳۶۱). فن تلخیص کتاب .تهران: کانون پرورش فکری کودک و نوجوانان .
- مجلات و نشریات .
- پرچم اسلام (نشریه دبیرخانه ستاد عالی کانونهای فرهنگی هنری مساجد)، سال اول ، شماره اول (آبانماه۱۳۷۵).
- تربیت(ماهنامه) ، سال هشتم ، شماره دهم ، (تابستان ۱۳۷۱) .
- تربیت (ماهنامه) ، سال دهم ، شماره نهم (خرداد ماه ۱۳۷۴) .
- تربیت (ماهنامه) ، سال یازدهم، شماره دوم ، (آبانماه ، ۱۳۷۴) .
- تربیت (ماهنامه) سال یازدهم ، شماره ششم ، (اسفند ماه ۱۳۷۴) .